рекомендаційний характер. Розроблення і використання ПКП вимагає певних психологічних знань, умінь і навичок. Досвідчені працівники опановують їх за довгі роки оперативної, слідчої або експертної практики і складають уявлення про психологію осіб, що представляють для них інтерес, не називаючи це психологічним портретом.

Психолого-криміналістичний портрет і його використання не є доказами у справі, але можуть успішно застосовуватися при їх пошуку, а також проведенні оперативних і слідчих дій з викриття винних. В умовах неочевидності за його допомогою можна висунути і здійснити перевірку версій, що виникають тільки при його використанні, а також спрогнозувати час і місце вчинення нового злочину; уточнити, звузити коло підозрюваних і надалі виділити з цього кола потрібну особу.

Список літератури: 1. Образцов В. А. Криминалистическая психология : учеб. пособие для вузов / В. А. Образцов, С. Н. Богомолова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2002. – 447 с. **2.** Анфиногенов А. И. Психологический портрет преступника, его разработка в процессе расследования преступления : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / А. И. Анфиногенов. – М., 1997. – 28 с. **3.** Бегунова Л. А. Проблемы разработки и использования психолого-криминалистического портрета подозреваемого при раскрытии изнасилований и убийств, сопряженных с действиями сексуального характера : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Л. А. Бегунова. – М., 2002. – 28 с.

Надійшла до редколегії 20.05.2010

УДК 341.233.11(477)

І. В. Коломієць

ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ І ФОНДОВОМУ РИНКУ

Розглянуто нормативне забезпечення заходів із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на ринку цінних паперів і фондовому ринку, а також діяльність Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку як суб'єкта державного фінансового моніторингу.

***

Рассмотрено нормативное обеспечение мер по предупреждению и противодействию легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма на рынке ценных бумаг и фондовом рынке, а также деятельность Государственной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку как субъекта государственного финансового мониторинга.

***

Normative measures guaranteeing directed on prevention and counteraction money laundering and financing of terrorism on equity and stock markets and also activity of State Commission on security and stock market as a subject of state financial monitoring are considered.

З розвитком міжнародних зв'язків та інтеграції України до світового економічного простору зростає питома вага міжнародної та зовнішньоекономічної складової кримінальних фінансових операцій. Особливу небезпеку стосовно зазначених процесів являє концентрація кримінальних інтересів на організації значного витоку незаконно здобутих капіталів за кордон з їх подальшою легалізацією (відмиванням). Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, набула глобального характеру. За оцінками експертів, загальний виток капіталу з країн СНД становить близько 11–12 млрд доларів США щорічно, частину яких складає потік грошей українського походження.

Найбільш популярними інструментами, що використовуються для легалізації злочинних доходів, є: використання зовнішньоекономічних операцій (експортно-імпортні, кредитування, інвестиції); конвертаційні операції, операції з готівкою; виведення коштів за кордон; махінації із цінними паперами (акції, векселя); операції із землею тощо. Особливу увагу привертає застосування в таких схемах операцій з цінними паперами, що пов'язано насамперед із їх властивостями, а саме – простотою умов торгівлі та можливістю здійснювати операції, не звертаючи увагу на географічні обмеження. Таким чином, ринок цінних паперів стає потенційно привабливим механізмом для відмивання злочинних коштів.

Окремі аспекти нормативного регулювання фондового ринку та обігу цінних паперів висвітлені в наукових працях Д. О. Андреєва, І. Г. Андрущенка, О. О. Кашкарова, Ю. В. Мици, І. Л. Нурзад, Г. М. Остапович, А. В. Попової, А. О. Приступко, О. Б. Сахарової, О. В. Собкевич та ін. Проте, питання щодо дослідження діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР) як суб'єкта державного фінансового моніторингу досліджувалися фрагментарно і не знайшли належного відбиття в науковій літературі.

Метою статті є аналіз комплексу заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу на ринку цінних паперів і фондовому ринку з метою запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також вироблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Складовою ланкою фінансової системи держави є ринок цінних паперів, який відіграє важливу роль у фінансуванні

 © Коломієць І. В., 2010

економіки, в реалізації державних цінних паперів, як найважливіше джерело додаткового і альтернативного фінансування різних галузей економіки поряд з іншими його джерелами (бюджетом, кредитом, власними коштами підприємств). Через ринок цінних паперів (банки, спеціальні кредитно-фінансові установи, фондову біржу) акумулюються кошти населення, підприємств, держави і банків, що спрямовуються на виробниче і невиробниче вкладення капіталів.

Нині ринок цінних паперів має певні властивості, які й роблять його потенційно вразливим для відмивання грошей: 1) ринок цінних паперів активно використовується на стадії розміщення під час відмивання коштів. Про це свідчить те, що купівля цінних паперів за незаконно здобуту готівку не може бути повністю викоренена навіть у тих державах, які обмежили або заборонили прийом готівки під час проведення таких операцій; 2) враховуючи, що діяльність учасників ринку цінних паперів у цій сфері значною мірою залежить від комісійної винагороди, приватні брокери або працівники брокерських контор можуть ігнорувати існуючі норми та правила, щоб перестрахуватися від втрати контракту або навіть клієнта; 3) на ринку цінних паперів процедури перевірки добропорядності клієнтів або джерел походження їх коштів не завжди суворо дотримуються або не виконуються до останньої стадії операції. Деякі фахівці припускають, що зазначену перевірку вже проведено, і таким чином втрачають пильність; 4) висока інтернаціоналізація сфери цінних паперів означає, що особи, які відмивають гроші, можуть здійснювати операції із залученням декількох держав, щоб додатково ускладнити і таким чином заплутати різні складові схеми відмивання. Знову ж таки, коли залучено території декількох держав, фахівці фондового ринку можуть припустити, що відповідна перевірка конкретного клієнта вже була зроблена в іншій державі; 5) оскільки операції здійснюються через різні сегменти ринку фінансових послуг, то право власності й контролю можуть бути приховані за допомогою номінальних власників, юридичних осіб та ін.

Останніми роками на фондових ринках світу, в тому числі й на вітчизняному, спостерігається збільшення кількості протиправних операцій та порушень норм законодавства. Актуальним на сьогодні є питання обігу на ринку цінних паперів «сміттєвих» цінних паперів, акцій неіснуючих акціонерних товариств, акцій емітентів, випуски акцій яких скасовано або зупинено, використання у схемах легалізації «брудних» коштів неліквідних акцій підприємств-банкрутів, акцій, які не обертаються на біржовому ринку цінних паперів та не мають ре-

альної ринкової ціни, формування такими акціями статутних фондів акціонерних товариств.

Серед загальноекономічних факторів, що зумовлюють зростання правопорушень серед учасників ринку цінних паперів, можна відзначити: укладання більшості угод на позабіржовому «неорганізованому» ринку, що сприяє «тінізації» фондового ринку та ускладнює державний контроль у цій сфері; відсутність національного індексу цінних паперів, що стримує залучення іноземних інвестицій; недостатність власних капіталів і технічних можливостей у торговців цінними паперами, необхідних для обслуговування первинного, а тим більше – вторинного ринку цінних паперів; відсутність дієвого механізму захисту прав інвестора [1].

Ст. 6 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [2] закріплює, що ДКЦПФР є державним органом, підпорядкованим Президенту України і підзвітним Верховній Раді України. До системи цього органу входять ДКЦПФР, її центральний апарат і територіальні органи. ДКЦПФР здійснює повноваження через центральний апарат і свої територіальні органи, а також може делегувати надані їй повноваження центральному апарату і територіальним органам шляхом прийняття відповідного рішення, затвердженого в установленому порядку.

З метою запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом, ДКЦПФР має право в рамках міжнародного співробітництва надавати та одержувати від відповідних органів інших держав інформацію стосовно діяльності окремих професійних учасників ринку цінних паперів у випадках і порядку, встановлених у відповідних міжнародних договорах України (п. 26 ч. 1 ст. 8).

Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» [3] встановлює загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних і наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг, а також у ст. 18 регламентує організаційно-правові засади запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (заборона для фінансових установ вступу в договірні відносини з анонімними особами, відкриття та ведення анонімних (номерних) рахунків, порядок ідентифікації клієнтів тощо).

Відповідно до указу Президента України від 14.02.1997 № 142/97 [4] ДКЦПФР у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України. Основними завданнями Комісії є: 1) формування та забезпечення реалізації єдиної державної

політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні, сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів; 2) координація діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних; 3) здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування; 4) захист прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання порушенням законодавства на ринку цінних паперів та їх припинення, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень; 5) сприяння розвитку ринку цінних паперів; 6) узагальнення практики застосування законодавства України з питань випуску та обігу цінних паперів в Україні, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення [2].

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [5] встановлює, що система фінансового моніторингу складається з двох рівнів – первинного та державного. Суб'єктами останнього є: центральні органи виконавчої влади та Національний банк України, які відповідно до закону виконують функції регулювання і нагляду за діяльністю юридичних осіб, що забезпечують здійснення фінансових операцій; спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу (ст. 4).

Стаття 10 зазначеного Закону конкретизує, що до суб'єктів державного фінансового моніторингу (за винятком Уповноваженого органу), які відповідно до законодавства виконують функції регулювання та нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, відносяться Національний банк України, ДКЦПФР, спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, які зобов'язані: 1) вимагати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання завдань та обов'язків, передбачених цим Законом; 2) проводити перевірку стану організації професійної підготовки працівників і керівників підрозділів, відповідальних за проведення внутрішнього фінансового моніторингу, вживати заходів, передбачених цим Законом; 3) під час здійснення нагляду перевіряти виконання вимог актів законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів та фінансуванню тероризму, вживати в установленому законодавством порядку заходів, передбачених цим Законом; 4) інформувати Уповноважений орган про виявлені випадки порушення законодавства суб'єктами первинного фінансового моніторингу; 5) забезпечувати зберігання інформації, одержаної від суб'єктів

первинного і державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; 6) погоджувати з Уповноваженим органом будь-які нормативні документи, що стосуються питань, пов'язаних із виконанням вимог цього Закону; 7) надавати Уповноваженому органу інформацію і документи, необхідні для виконання покладених на нього завдань (за винятком інформації щодо особистого життя громадян), в порядку, визначеному законодавством.

До суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що підконтрольні ДКЦПФР, відносяться: торговці цінними паперами, депозитарії, зберігачі, реєстратори, емітенти, які здійснюють ведення власного реєстру власників іменних цінних паперів, фондові біржі та торговельно-інформаційні системи, компанії з управління активами, інститути спільного інвестування та їх відокремлені підрозділи.

Аналіз положень нормативних актів ДКЦПФР свідчить про рішучість керівництва Комісії стосовно запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на ринку цінних паперів та фондовому ринку. Розглянемо деякі з них:

1) рішення від 05.08.2003 № 344 [6] встановлює єдиний порядок проведення планових і позапланових перевірок за додержанням професійними учасниками ринку цінних паперів законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, який здійснює ДКЦПФР (її центральний апарат і територіальні органи);

2) рішення від 13.08.2003 № 361 [7] визначає порядок і строки розгляду ДКЦПФР та її територіальними органами справ про порушення юридичними особами вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», установлюють порядок накладення штрафів на юридичних осіб і порядок складання протоколів про адміністративні правопорушення та подання їх відповідному органу, уповноваженому розглядати справи про адміністративні правопорушення;

3) рішення від 10.12.2003 № 562 [8] затверджує порядок організації професійної підготовки фахівців з питань фінансового моніторингу професійних учасників ринку цінних паперів;

4) рішення від 04.10.2005 № 538 [9] встановлює загальні вимоги ДКЦПФР щодо: призначення працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу, його прав та обов'язків; основних вимог до кваліфікації працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу; програм навчання та підвищення кваліфікації працівників щодо здійснення заходів з фінансового моніторингу; установлення правил

проведення фінансового моніторингу і програм його здійснення; виявлення операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та операцій, які можуть бути з ними пов'язані, мати стосунок або призначатися для фінансування тероризму та надання інформації про них; ідентифікації осіб, що здійснюють фінансові операції, зберігання відповідних документів; підготовки персоналу установи з метою виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

5) рішення від 12.05.2006 № 288 [10] регламентує загальні вимоги ДКЦПФР щодо дій суб'єктів під час зупинення фінансових операцій на ринку цінних паперів.

Відповідно до Угоди про загальні засади співробітництва між Державним департаментом фінансового моніторингу та Державною комісією з регулювання ринку фінансових послуг України [11], необхідними умовами ефективної боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму визначені обмін інформацією та взаємоузгоджені дії, а також поглиблення і розвиток міжвідомчого співробітництва в зазначеній галузі. При цьому таке співробітництво будується на принципах взаємності та взаємодопомоги; сторони Угоди: за взаємною згодою направляють своїх представників для участі у спільних заходах; у разі необхідності створюють робочі групи для підготовки та проведення спільних заходів; здійснюють обмін досвідом у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у тому числі шляхом проведення нарад, семінарів та конференцій; здійснюють постійний обмін статистичними, довідковими та аналітичними матеріалами, методичними рекомендаціями, що становлять взаємний інтерес (за винятком інформації щодо особистого життя громадян); здійснюють спільні заходи з підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Законодавцем також надані певні адміністративні важелі ДКЦПФР. Так, протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ознаками ст. 166^9 Кодексу України про адміністративні правопорушення [12], мають право складати уповноважені на те посадові особи ДКЦПФР (ст. 255), а саме: Голова ДКЦПФР, її члени та начальники територіальних органів.

Щодо подальшого вдосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на ринку цінних паперів і фондовому ринку, зазначимо, що в постанові Кабінету Міністрів України від 21.10.2009 № 1119 [13] заплановано розробку пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» у частині встановлення вимог щодо недопущення володіння особами, які мають суди-

мість, контрольним пакетом акцій (або значною його часткою) професійних учасників ринку цінних паперів, а також до утворених професійними учасниками ринку цінних паперів філій і представництв за кордоном щодо організації фінансового моніторингу.

Отже, одним із пріоритетних напрямків діяльності ДКЦПФР є запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, тобто заходи з удосконалення законодавства в межах компетенції, навчання та методичної допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу (фондові біржі, компанії з управління активами та інші професійні учасники ринку цінних паперів), посилення контролю за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, вдосконалення взаємодії з державними органами, зокрема Державним комітетом фінансового моніторингу України, тощо (тобто заходи нормативно-правового, організаційного, контрольно-наглядового та навчального характеру).

Державний фінансовий моніторинг ДКЦПФР є сукупністю заходів, які здійснюються Комісією з метою виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. До основних завдань ДКЦПФР як суб'єкта державного фінансового моніторингу відносяться: 1) забезпечення здійснення функцій регулювання та нагляду, спрямованих на підвищення ефективності діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу із запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; 2) ретельний аналіз проведення суб'єктами первинного фінансового моніторингу заходів із запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; 3) навчально-методичне забезпечення діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу (розробка методичних рекомендацій, проведення семінарів, нарад, надання відповідної інформації тощо); 4) взаємодія з правоохоронними органами з питань виявлення і документування фактів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму, вчинених на ринку цінних паперів або фондовому ринку.

Список літератури: 1. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами : наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 20 груд. 2007 р. № 230 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sdfm.gov.ua. **2.** Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 51. – Ст. 292. **3.** Про фінансові послуги та державне регу-

лювання ринків фінансових послуг : закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1. **4.** Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку : указ Президента України від 14 лют. 1997 р. № 142/97 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 8 (т. 1). **5.** Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : закон України від 28 листоп. 2002 р. № 249-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2. **6.** Про затвердження Правил проведення перевірок діяльності інститутів спільного інвестування, фондових бірж та інших професійних учасників ринку цінних паперів з питань дотримання вимог чинного законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 5 серп. 2003 р. № 344 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 38. – Ст. 2055. **7.** Про затвердження Правил розгляду справ про порушення вимог законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та застосування санкцій : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13 серп. 2003 р. № 361 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 37. – Ст. 2004. **8.** Про затвердження Порядку організації професійної підготовки фахівців з питань фінансового моніторингу професійних учасників ринку цінних паперів : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 груд. 2003 р. № 562 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 6. – Ст. 353. **9.** Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу учасниками ринку цінних паперів : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 4 жовт. 2005 р. № 538 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 46. – Ст. 2921. **10.** Про затвердження Порядку зупинення фінансових операцій на ринку цінних паперів суб'єктами первинного фінансового моніторингу : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 12 трав. 2006 р. № 288 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – Ст. 1695. **11.** Про загальні засади співробітництва між Державним департаментом фінансового моніторингу та Державною комісією з регулювання ринку фінансових послуг України : угода від 5 верес. 2003 р. № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sdfm.gov.ua. **12.** Кодекс України про адміністративні правопорушення. – К. : Школа, 2009. – 240 с. **13.** Про затвердження плану заходів на 2010 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму : постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21 жовт. 2009 р. № 1119 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 81.

Надійшла до редколегії 16.03.2010